

Kääntäminen valehtelemisena

Ritva Hartama-Heinonen

Helsingin yliopisto

Pohjoismaisten kielten ja pohjoismaisen kirjallisuuden laitos

Abstract

Earlier in my research, I have explored the crucial role of truth and truthfulness in the context of translation. The very same semiotico-philosophical issue can, however, be approached from the opposite vantage point, namely, from what is not true – is false or unauthentic. Even here semiotics can provide a fruitful starting point, particularly the view of semiotics as a theory of the lie as proposed by Umberto Eco in the 1970s and furthermore, Eco's ideas of fakes and forgeries from the 1980s and the 2000s. In this theoretical article, the phenomenon of translation is discussed from both these lines of approach to find support for the paradoxical claim that translation is a truth-seeking action, yet to translate is to lie. This paper also touches upon the semiotically relevant and related question of whether a translation as a sign either *represents* and stands for the source text or whether it *counts as* the source text.

1 Kääntämisen luonnetta koskevia analogioita, metaforia vai väitteitä?

Tämä artikkeli perustuu KäTu2009-symposiumissa pitämäni esitelmään ”Totuus, koko totuus, ei mitään muuta kuin totuus”, joka puolestaan niveltyy kahdessa edellisessä symposiumissa pitämiini esitelmiin ja niihin pohjautuviin artikkeleihin (Hartama-Heinonen 2007 ja 2008b) ja toimii ainakin muodollisesti niiden semioottis-filosofisena jatkeena; toissa vuonna aiheeni oli kääntäminen kyseenalaistamisena ja viime vuonna kääntäminen oppimisena. Olisin voinut otsikoida esitelmäni aiempaan tyyliin, niin että otsikkona olisi valankaavan suomennoksen sijasta ollut ”Kääntäminen totuuden etsimisenä”. Näkökulmaani voisi kuvata kuitenkin provosoivammin myös vastakkaisesti, artikkelini otsikon mukaisesti siis ”Kääntäminen valehtelemisena”.

Tämänhetkistä kolmen esitelmän ja artikkelin sarjaa ei pidä tulkita vertauksien esittämiseksi, ts. että katsoisin kääntämisen ikään kuin vertautuvan kyseenalaistamiseen tai oppimiseen tai valehtelemiseen, vaikka analogioiden käyttö onkin oivallinen tapa avata asioita ja kiteyttää näkökulmia (vrt. Lindqvist 2005: 19–20 ja siinä mainitut lähteet) ja vaikka kääntämisen ja sen ilmiöiden hermeneuttinen uudelleennimeäminen, kuten **manipulaatio** tai **uudelleenkirjoittaminen**, on alallamme tavallista. Kyse ei ole myöskään kontribuutiostani kääntämisen metaforia koskevaan keskusteluun, vaikka siltä ehkä vaikuttaisikin (kääntämisen historiallisista metaforista ks. Chesterman 1997: 19–49; vrt. Hartama-Heinonen 2008a: 89). Kyse on, niin kuin 2000-luvulla tekemässäni tutkimuksessa yleensäkin, sen etsinnästä ja pohdinnasta, millaisia suuria, mahdollisesti semioottisia liittymiä yleiseen inhimilliseen toimintaan kääntämiselle voi löytää (ks. myös Hartama-Heinonen 2008a ja 2009). Kun ilmoitan tässä tarkastelevani kääntämistä valehtelemisen muotona, esitän itse asiassa kääntämisen luonnetta koskevasti nimenomaisesti

merkkiteoreettisen väitteen ”kääntäminen on valehtelemista”. Tämä väite ja siihen liittyvä muutama seikka ja perustelu ovat tarkasteluni kohteena tässä artikkelissa.

Jotakuta saattaa mietityttää, mikä tällaisen tutkimuksen mieli ja perusta on tai millaiseen käytännön hyötyyn tällaisella teoreettisella pohdinnalla tähdätään. Tuo kysymys ja lähtökohta, ehkä huolikin, on varsin ymmärrettävä, koska tutkimukselta vaaditaan nykyään niin usein yhteiskunnallista relevanssia ja tutkimustuloksilta vuorostaan käytännön hyödynnettävyyttä. Tämä ajattelutapa tuntuu entisestään korostuneen käännytieteidenkin piirissä. Teoreettisella tutkimuksella on kuitenkin mielestäni edelleenkin paikkansa ja tehtävänsä, sillä se tarjoaa ajattelun avaimia ja siten osaltaan auttaa pyrkimyksissämme hahmottaa tutkimuskohdeitamme tarkemmin ja ymmärtää sitä syvällisemmin.

Voin perustella tutkimuksellisia lähtökohtiani, tavoitteitani ja painotuksiani myös johdonmukaisesti toimimisen periaatteella, siis hakemalla tukea kaiken tutkimustoimintani filosofisesta pohjasta, Charles Sanders Peircen (1839–1914) näkemyksistä. Peircen mukaan todellinen tiede nimittäin keskittyy siihen, mikä on hyödyöntä, sillä hyödyllisten asioiden tutkimiseen ei tarvita tiedemiehiä (*CP* 1.76, n. 1896; vrt. *CP* 1.668, 1898). Peircea käsitelleessä väitöskirjassani olen tulkinut tätä kohtaa kuitenkin hieman toiselta kannalta, nimittäin että Peirce – jota voidaan pitää tieteenfilosofiassa edelläkävijänä – halusi että tutkijat säilyttävät riippumattomuutensa kaikissa oloissa (Hartama-Heinonen 2008a: 102, alaviite 12). Hyötynäkökohdista vapaan tutkimuksen ideassaan Peirce esitti tosiasiaa aika kaukonäköistä ajattelua, kun tiedetään, miten tutkimus on monella alalla nykyään riippuvainen tuon riippumattomuuden ja samalla objektiivisuuden mahdollisesti vaarantavasta ulkopuolisesta rahoituksesta, jonka saamiseen taas osaltaan vaikuttaa kulloisenkin hankkeen yhteiskunnallinen relevanssi.

2 Totuus, totuudellisuus ja kääntäjän semioottisen siirtämisen työ

Niin kääntäjiä kuin kääntämisen tutkijoita on keskusteluttanut se, millainen suhde käännöksellä deskriptiivisesti ajatellen *on* tai preskriptiivisesti tarkastellen *pitäisi olla* alkutekstiin. Kyseiselle suhteelle on annettu monia nimityksiä ja määritelmiä, joissa tuo suhde ja erityisesti sen ikonisuus, indeksisyys tai symbolisuus ilmenevät hyvinkin eriasteisina. Tätä osoittavat tuota suhdetta kuvaavat sellaiset ilmaukset ja käännytutkimuksen termit kuin **ekvivalenssi**, **samuus**, **samankaltaisuus**, **hyväksyttävyyys** tai **toimivuus**.

Tätä suhdekysymystä samoin kuin kääntäjän semioottisen siirtämisen työtä ylipäätään on kuitenkin harvoin lähestytty totuudellisuuden näkökulmasta kysymällä ja pohtimalla, onko kääntäjä totuutta etsimässä ja edistämässä vai väärennöstä ja valhetta valmistamassa.

Väitöskirjassani (Hartama-Heinonen 2008a) tarkastelin kääntämistä nimenomaisesti totuuden perspektiivistä ja nojauduin siinä Peircen yleiseen merkkiteoriaan, jota voidaan pitää paitsi merkityksen teoriana, myös totuuden teoriana. Totuuden keskeisyyttä Peircen ajattelussa selittää pitkälti se, että hänen mielenkiintonsa kohteena oli elämänmittaisesti tutkimus ja sen kysymykset. Tutkiminen, tai *inquiry*, jota nimitystä Peirce käytti useasti, oli Peircelle alun perin pelkästään tieteellistä tutkimusta. Hänen voi kuitenkin

tulkita alkaneen loitontua varsinaisen tieteellisen tutkimuksen maailmasta, kun hän menetti pitkäaikaisen työnsä 1890-luvun alussa ja yhteydet yliopistomaailmaankin vähentyivät. Se kehityskulku, joka Peirceen ajattelussa on nähtävissä oman väitöskirja-aiheeni eli abduktion osalta, on kuitenkin osa suurempaa muutosta. Tutkimus ja ajattelu, tämä *inquiry*, alkoi rinnastua muuhun arkipäivän toimintaan – siihen, miten tutkimalla otetaan selvää asioista ja haetaan totuutta yhteisöllisestikin toimimalla, jolloin kyseenalaisiksi joutuneista hypoteeseistamme ja käsityksistämme suodattuu pois se, mikä on väärää ja virheellistä, ”niin että totuus voi virrata edelleen vuolaana” (CP 5.50, 1903; käännös RH-H), kuten Peirce asian lennokkaasti ilmaisi.

3 Kääntäjät totuuden asialla – ja väärentäjinä

Totuudesta puhuminen tuntuu nykyaikana joskus jotenkin väärältä diskurssilta. Totuus on jotakin niin absoluuttista, ettei sille ole sijaa moniarvoisessa ajassamme ja asioitten suhteellisuutta korostavassa maailmassamme. Totuus on kuitenkin jotakin, joka on puhutellut ja ajatteluttanut kääntäjiä viime aikoinakin.

Jaana Kapari-Jatta (2008: 262) pohtii Edgar Allan Poen ainoan romaanin *The Narrative of Arthur Gordon Pym of Nantucket* suomennokseen liittämässään kääntäjän jälkisanoissa totuuden ja todellisuuden olemusta ja mittaa sekä niiden roolia käännoistyössä seuraavalla tavalla:

Kääntäjänä joudun tietämään varsin monesta kohdasta, onko se ihan konkreettisesti (mitä se sitten merkitseekään) totta vai ei. Tämä kirjahan aivan vilisee tieteellistä totuutta ja monenmoista erikoistermistöä. En aio kertoa kenellekään, minkä totesin suomentaessani keksityksi, minkä yllättäen todeksi. Kerron vain, että paljon on hyvin totta ja helposti todennettavaa, mutta muistutan samalla, että totuus on totta kai suhteellinen käsite, joka muuttuu ajan ja monen muun seikan myötä, ja toisaalta – ehkä ennen kaikkea – se on myös ikuinen ja muuttumaton. Riippuu kokonaan siitä, mistä totuudesta tässä kirjassa tai missä tahnassa muualla milloinkin on puhe. Niin, ja siitä, kuka puhuu ja mistä suunnasta, ja mihin päin puhuessaan katselee.

Tässä totuutta lähestytään nimenomaan kääntäjää mietityttäneenä alkutekstin ominaisuutena ja käännoistyön inspiroimana fiktiivisen ja faktuaalisen välisenä rajankäyntinä.

Väitöskirjassani esittämäni ajatus kääntäjästä totuuden etsijänä tai totuuden asialla olevana ei ehkä siis ole pelkkää teoretisointia tai ajatusrakennelmaa, jolla ei olisi mitään faktista relevanssia tai kaikupohjaa todellisuudessa tai liittymää kääntämisen käytäntöön. Ajatus kääntäjästä totuuden asiamiehenä tuntuu nimittäin vastikään saaneen odotamatonta tukea myös eräältä toiselta totuuden osuuden esille ottaneelta kääntämisen käytännön edustajalta.

Kääntäjä-lehden vuoden 2008 viimeisessä numerossa julkaistiin taiteilijaprofessori Kersti Juvan virkaanastujaispuheenvuoro, jonka otsikkona oli ”Totuuden talkoot”. Puheessaan hän viittaa isänsä, arkkipiispa Mikko Juvan tunnuslauseeseen *magis amica veritas* ’suuri totuuden ystävä’ ja toteaa, että siinä missä isä oli totuuden asialla ”pappina, poliitikkona ja tiedemiehenä”, hän taas pyrkii edistämään totuutta taiteilijana. Mielenkiintoista tässä yhteydessä on, että taiteilijaprofessorinkin ajattelun voi palauttaa filosofiseen yhteyteensä, nimittäin Aristoteleeseen ja lentävään lauseeseen *Amicus Plato, sed*

MikaEL

3

Kääntämisen ja tulkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu

Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpreting studies

3 (2009)

magis amica veritas – Platon on minulle rakas, mutta rakkain on totuus. Juva itse painottaa kommunikaatiota totuuden hahmottamisena – ja silloinkin kun kyse on fiktiivisestä kirjallisuudesta, koska sen tehtävänä on välittää joka tapauksessa jotakin inhimillisestä todellisuudesta, ja sillä on osansa, niin kuin Juva sanoo, ”totuuden ymmärtämisen ja ilmaisemisen talkois[s]a, jo[i]ssa osallisena ovat sekä kirjoittaja että lukija. – Hyvä käänös on yksi linkki totuuden talkoissa.”

Juvan julkaistusta virkaanastujaispuheenvuorosta voi kuitenkin lukea myös kääntöpuolesta eli valheesta ja valheen mahdollisuudesta – tai näin ainakin minä tein. Juva nimittäin yllättäen alkaa puheensa esittämällä myöhemmin puolustamalleen totuudelle vastapoolin ja tuntuu jotenkin argumentoivan myös sen näkökulman puolesta tai ottavan esiin sen mahdollisuuden, että käänöstä ei rakennettaisi totuudellisuudelle. Hän nostaa nimittäin esiin sen perinteisen näkemyksen, että ”käänös on huonompi laitos alkuteoksesta, vajaa, vinksahantunut, pilallinen”. Hän käyttää myös sellaisia provosoivia epiteettejä kuin *väännös*, *sumennos* ja *somennus* ja jatkaa: ”Käännetty kirja on kuin väärä raha, se muistuttaa alkuperäistä mutta ei ole se.” Juva siis ottaa esille myös sen, että kääntäminen on tietystä katsannossa väärentämistä.

Samantyyppistä vertailua on jo aiemmin tehnyt englantilainen kirjailija C. S. Forester keskeneräiseksi jääneessä romaanissaan *Hornblower ja hänen omatuntonsa* (1968). Tulos vain on toisenlainen: jos väärentämisessä onkin mahdollisuutensa, kääntämällä väärentävä ei välttämättä vakuuta lukijaansa tekstin aitoudesta.

Teoksessa on pitkäkö jakso, jossa väärentämisellä itsensä elättänyt ja väärentämisestä myös kiinni jäänyt mutta sitten erään tärkeän kirjeen väärentäjäksi pyydetty ja tuhon väärentämiseen suostumalla hirttotuomion välttävä jumaluusopin tohtori Claudius pohtii väärentämisen olemusta (s. 102–103): ”– liika into saattaa viedä ohi tavoitteen”, ”onkin parempi olla pyrkimättä ehdottoman tarkkaan jäljennökseen. Toisaalta kuitenkin huolimattomuus saattaa osoittautua kohtalokkaaksi.” Aina on joku joka tutkii asiapaperit muita tarkemmin – joku ”joka haluaa kunnostautua”. Tulee ohjeita musteesta, paperista, käsialasta, kirjesarjoista, perille toimittamisesta sekä siitä, ettei missään yksityiskohdassa poiketa normaalista käytännöstä (mts. 103–104).

Seuraavassa vielä muutama ote pastori Claudiuksen neuvoista (mts. 102–103; kursivoinnit alkuperäiset). Ensin ohjeita kirjeen väärentämiseen: ”Huolehtikaa myös siitä – –, että ranskankielisen kirjeenne *laatii* ranskalainen. Olette ehkä ylpeitä siitä, että pystytte kirjoittamaan hyvää ranskaa, kieliopillisesti oikeata ranskaa, mutta kun ranskalainen lukee sen, hän huomaa heti, ettei se ole ranskalaisen kirjoittama.” Sitten seuraa liittymä kääntämiseen: ”Menen vieläkin pidemmälle. Jos annatte ranskalaiselle englanninkielisen alkutekstin ja käskette hänen kääntää sen ranskaksi, ranskalainen käänöstä luksiensa *silti* vaistoa, ettei kaikki ole niin kuin pitäisi.” Lopuksi vielä päätelmä ja ohje: ”Ranskankielisen kirjeen täytyy lähteä *ab initio* ranskalaisen kädestä; teidän on tyydyttävä vain pääpiirteittäin sanomaan, mitä hänen on paperille pantava.”

Väärennös tarkoittaa samalla huijausta. Tällainen huijaus-aspekti ei ole sekään käytännön kääntäjille vieras näkökulma. Tästä todistaa vuoden 2009 Mikael Agricola -palkinnon saaneesta Outi Hassista *Kääntäjä*-lehteen tehty haastattelu, joka on otsikoitu

”Kääntäminen on huijaamista” (Haapio 2009). Käännettäessä on Hassin mukaan tehtävä muutoksia – kääntäminenhan on huijausta – mutta tuolla huijauksella on oma spesifinen tarkoituksensa ja tavoitteensa: ”saada tekstin totuus välitettyä”. Totuuden olenaisuuteen ja totuuden välittämiseen törmätään siis tässäkin kääntäjän näkökulmassa.

4 Totuuden mahdollisuus

Jos nykymaailmassa totuudesta puhuminen ei ehkä ole odotettua diskurssia, tieteessä, tai ainakin filosofian piirissä, voi vielä puhua totuudesta, ainakin hypoteettisesti. Eläväsäkin elämässä totuus elää vielä jossakin. Esimerkiksi oikeuslaitos uskoo totuuteen: elokuvien katsojina olemme tottuneet todistajiin, jotka vannovat kertovansa totuuden, koko totuuden eivätkä mitään muuta kuin totuuden. Suomalainen todistaja taas lupaa ja vannoo tai vakuuttaa kertovansa ”kaiken totuuden – – siitä mitään salaamatta tai siihen mitään lisäämättä taikka sitä muuttamatta”.

Voiko kääntäjä luvata saman kuin todistaja? Tuskinpa vain, sillä hyvin yleiset käännösstrategiat poisto, lisäys ja muutos eivät voisi olla käytössä (säilyttäminen, muuttaminen, lisääminen ja poistaminen paikallisstrategioina ks. Leppihalme 2007: 368–). Valan loigikkaa seuraten vain osatotuus ja siis valhe on mahdollinen.

Kaikua ja muistumaa valan kaavasta on yllättäen silti nähtävissä suomalaisissa tulkkihojeissa, ei kuitenkaan oikeustulkkiin, vaan asioimistulkkiin säännöstössä. Asioimistulkki ammattisäännöstössä (2002, kohta 10) nimittäin todetaan: ”Tulkki pyrkii kattavaan tulkkaukseen, ei jätä mitään pois eikä lisää mitään asiaankuulumatonta.” Tulkitkin ovat siis ainakin implisiittisesti totuuteen pyrkimässä.

5 Representaatioiden totuudellisuus ja todellisuuden representaatiot

Siirryn nyt selkeästi semiotiikan eli kaikenlaisia merkkejä ja merkkiprosesseja tutkivan alan maailmaan ja siinä erityisesti Charles Sanders Peircen semeiotiikkaan. Kysymys totuudesta on palautettavissa viime kädessä kysymykseen, miten totuudellisia representaatiot ovat tai voivat olla.

Tässä yhteydessä on syytä palauttaa ensin mieleen peirseläinen merkki- ja semioosikäsitys. Merkillä on objekti: tämä on jokin semioottinen syy ja todellinen tilanne, jokin joka tarvitsee merkin, jotta tilanne tulisi ymmärretyksi ja merkitseväksi ja jotta tieto siitä kasvaisi (Savan 1994: 73–74). Tuo objekti, ja siinä erityisesti dynaaminen objekti, tuottaa merkin tai selkeämmin ilmaistuna merkkivälineen ja laittaa liikkeelle semioosin. Kun merkki suorittaa tehtävänsä eli edustaa objektiaan, se voi esittää sitä kolmella tavoin: (1) ikonisesti eli jonkinasteista samuutta osoittaen ja hypoikonisesti ajatellen kuvana, diagrammina tai metaforana, (2) indeksikaalisesti eli jonkinlaista yhteyttä, kuten kauusaalisuutta tai fyysistä yhteenkuuluvuutta osoittaen ja (3) symbolisesti eli sovitulla tavalla. Ikonisuus, indeksisyys ja symbolisuus eivät ole toisensa poissulkevia, vaan ne kaikki esiintyvät merkissä yhtä aikaa sen eri aspekteina ja painoituksina.

Merkki viittaa takaisin objektiinsa, ja sillä on voima määrittää itselleen jokin interpretantti, toisin sanoen saada aikaan sellainen merkitys, tulkinta ja vaikutus, joka puolestaan viittaa samaan objektiin kuin alkuperäinenkin merkki (CP 1.541–1.542, 1903). Merkin toiminta synnyttää näin kolmipaikkaisen relaation, triadisen suhteen ja aidon merkin, ja se mikä yhdeltä kannalta on merkkitoimintaa, on toiselta kannalta samalla merkkitulkittaa; merkkiin kuuluu näin ominaisuuksina sekä esittävyys että tulkittavuus.

Semioosissa syntynyt interpretantti on sekin merkki, joka puolestaan viittaa aktuaaliseen semioottiseen kontekstiinsa ja objektiinsa ja luo itselleen interpretantin, merkin joka on nyt välittyneesti ja semiotisoituneesti suhteessa alkuperäiseen objektiin. Näin syntyy semioosisesti merkki ja käänös toisensa jälkeen, ja näiden semioottisten merkkien ketju on periaatteessa päättymätön. Totuudellisuus ei näin ollen ole ensisijaisesti merkissä, vaan se on jotakin semioosilla ja erilaisilla tulkintavaiheilla vähitellen saavutettavaa. Peirce viittasi eräässä yhteydessä interpretanttiin todeten sen olevan representaatio, jolle totuuden soihtu (*torch of truth*) ojennetaan (CP 1.339, päiväämätön).

Merkin tehtävä on esittää ja edustaa, **representoida**, ja uusien interpretanttien avulla myös merkki, sen merkitys, kasvaa, ja se kertoo objektistaan yhä enemmän. Semioosissa syntyneet interpretantit ja uudet merkit eli käänökset eivät voi olla loogisesti ajatellen samoja, ekvivalentteja, primaarin merkin kanssa, sillä se mikä on ajallisesti myöhäisempää ja ketjussa seuraavana, ei voi olla se mikä oli edellä. Representoiminen ei ota kantaa tuon edustamissuhteen tuottaman totuudellisuuden asteeseen, vaikka Peirce tässä yhteydessä käyttikin interpretantista ilmaisua ekvivalentti merkki; interpretantista Peirce totesi joka tapauksessa sen olevan merkinä mahdollisesti kehittyneempi (CP 2.228, n. 1897).

Semiotiikka tarjoaa, kuten Peirce osalta jo totesi, totuutta korostavan lähtökohdan, mutta semiotiikasta saa lähtökohdan myös vastakkaiselle ajattelutavalle eli väärän ja valheellisen aspektin ja näkökulman tarkasteluun ja soveltamiseen. Tämä on vain toinen, täydentävä tulkinta samasta aiheesta.

Umberto Eco ([1976] 1979: 7) on määritellyt semiotiikan tutkimuskohteeksi paitsi kaiken sen, mitä voidaan pitää merkinä tai käyttää jonkin toisen korvaamiseen (substituutiona tai representaationa), myös katsonut yleisen semiotiikan tutkimusohjelman kattavan kaiken sen, mitä voi käyttää valehteluun, sillä sitä, mitä ei voi käyttää totuuden ilmaisemiseen, ei Econ mielestä voi käyttää myöskään valheesta kertomiseen. Semiotiikasta tulee siis valheiden teoria (*a theory of the lie*), ja niin kuin semiotiikan piirissä asia on ilmaistu, valehtelusta tulee semioottinen kynnyks (ks. Tarasti 2004: 91).

Tämä näkökulma rajaa kääntämisen entistä ponnekkaammin ja luontevammin semiotiikan alaan, sillä mitä kääntäminen on representoivien merkkien tuottamisena viime kädessä muuta kuin epätoden, harhan ja illuusion verbaalista luomista? Pyrkiihän käänös tavallaan alkutekstin paikalle ja väittää olevansa tuo alkuteksti, vaikka onkin tuon representaation representaatio: käänös merkkien luonteesta johtuvine mahdollisine puutteineenkin vain yksinkertaisesti representoi alkutekstiä, esittää ja edustaa sitä ja viittaa siihen, olematta tuo alkuteksti itse. Tietysti ei alkutekstikään ole representaatiota kummempia, se on käänöksen tapaan jono merkkejä, jotka viittaavat kirjoittajan tarkoitta-

maan maailmaan ja sen asiantiloihin. Käännös on olemassa ”meidän” maailmassamme, mutta se ei ole semioottisesti ajatellen mitään todellista vaan tuon semioottisen todellisuuden representaatio. (CP 1.339, päiväämätön.) Todellisuus on semioosin ulkopuolella, dynaamisessa objektissa, ja otteemme tuosta todellisuudesta on välitteistä: meidän on siis oletettava, että on olemassa meistä riippumaton maailma, johon meillä on pääsy merkkien välityksellä.

6 Aitoa ja epäaitoa

Eco on tuotannossaan käsitellyt myös toisaalta aidon ja autenttisen ja toisaalta huijauksen ja väärennösten ongelmia ja tehdessään niihin liittyvää rajankäyntiä maininnut myös käännökset (esim. *Fakes and forgeries* 1987 ja 1990: 174–202 sekä *Fakes in arts and crafts* 2004; ks. myös Tarasti 1996, jossa luku ”Taiteiden autenttisuudesta ja epäautenttisuudesta” on saanut innoituksensa juuri Econ väärennösten ja huijauksen teoriasta ja joka jatkaa samaa teemaa tarkastelemalla kategorioitten *näyttää / on* ilmentymiä taiteessa, tieteessä ja arkielämässä, kuten ruoanlaitossa, mts. 92–96, 105–).

Lähtökohtana Ecolla on se, että jotta voisimme antaa määritelmän väärennökselle, täytyy ensin tietää, mitä tarkoitetaan sillä, että jokin on samankaltainen, muistuttaa, on ikoninen tai identtinen. Omaan tapaansa Ecolla (2004: 3575) on pitkä lista erilaisia variantteja ja vaihtoehtoja, joista otsikossa ”Moderate forgeries”, maltilliset väärennökset, hän ottaa esille myös kääntämisen. Siinä ideana on, että tulkitsija tietää kahden kohteen olevan erilaiset mutta päättää, että tietyissä oloissa ja tietyssä tarkoituksessa ne ajavat saman asian, siis toista **pidetään toisena** – se **käy toisesta** – tietyllä tavalla sopimuksesta. Tulkitsija ei pidä niitä identtisinä mutta kuitenkin täysin keskenään vaihdettavissa olevina, sillä hänelle identtisuuden ja vaihdettavuuden raja on joustava. Maltillinen käännösväärennös voi olla myös astetta räikeämpi, Econ mielestä ainakin tavallisen lukijan kannalta. Hän viittaa myös keskiaikaisiin käsikirjoitusten kopioijiin, jotka muuttivat tekstejä, lyhensivät tai sensuroivat, mutta yhtä kaikki uskoivat välittävänsä viestin. (Edellä oleva jatkaa väitöskirjassani sivuamaani merkin *to represent* ja *to count as* -aspektien distinktion tarkastelua, joka on saanut alkunsa Eero Tarastin Andrew Chestermanin sananvalintaa koskeneesta kommentista, ks. Hartama-Heinonen 2008a: 51, alaviite 1, ja 70–71, alaviite 1; ks. myös tämän artikkelin luku 5.)

Oman vastauksensa ja selityksensä tähän tilanteeseen on antanut Gideon Toury ([1982: 27] 1985: 20) todetessaan – aivan kuin käännöstutkijan ennakoivana kannanottona Econ ajatteluun – että käännös on mikä tahansa kohdekielinen ilmaisu, joka esitellään käännöksenä tai joka katsotaan käännökseksi kohdekulttuurissa olipa syy siihen mikä tahansa. Näitä mitä-tahansa-syitä voisivat esimerkiksi olla ne, jotka Tarasti (2004: 45) mainitsee Vladimir Jankélévitchin näkemyksiin viitaten: ”Maailma pysyy pystyssä vain hiljaisen ja hyväksytyin väärinymmärryksen avulla. Tämän taustalla voi olla periaatteessa kaksi tapausta: huijaus tapahtuu hyvässä uskossa niin, että asiaa ei tiedosteta, tai sitten huijauksen vain annetaan jatkua.” Kääntämisenkin voisi ajatella näin olevan esimerkki konsensuksen oikeuttamasta ja siten legitimoimista huijauksesta.

Kääntäminen valehtelemisena -aiheen kannalta ehkä kaikkein kiintoisinta Econ ajatuksissa on se, mitä hän toteaa autenttisuudesta. Eco kysyy, miksi seteleitä ja taideteoksia väärennetään, ja vastaa: ei siksi että ne ovat väärennettävissä, vaan taloudellisen hyödyn vuoksi (sama kysymys ja vastaus voitaneen ulottaa koskemaan kääntämistäkin), ja jatkaa sitten: sen että väärennöksiä tulee niin usein vastaan, pitäisi saada meidät ajattelemaan, mitä vaatimuksia asetamme alkuperäiselle. Näin voisimme huomata, ovatko käyttämämme identtisuuden kriteerit vaarallisia, samoin sen, määrittelemmekö käsitteet tosi ja väärä, autenttisuus ja huijaus/väärennös tai samanlainen ja erilainen toistensa avulla, kehämääritelmin. (Eco 2004: 3579.)

Tällaiseen läpikäyntiin ja analyysiin ei alallamme ehkä kuitenkaan taida olla tarvetta, sillä niin kuin olen pyrkinyt osoittamaan, **tosi ja väärä, autenttisuus ja huijaus, samanlainen ja erilainen** elävät jotenkin paradoksisesti samanaikaisesti mutta luonnostaan silti täydessä sovussa niin kääntämisen, käännosten kuin käännoistutkimuksen maailmassa. Jos tämä sitten olisi väärinymmärrystä, se on joka tapauksessa yhteinen kantamme ja näkemys jonka jaamme, nimitämme sitä sitten miten tahansa.

Kirjallisuuslähteet

Asioimistulkin ammattisäännöstö ja Asioimistulkkausohjeet. 2002. Saatavilla osoitteesta <http://www.sktl.fi/pdf/asioimistulkin.pdf> [viitattu 1.6.2009].

Chesterman, Andrew 1997. *Memes of translation. The spread of ideas in translation theory*. Benjamins translation library 22. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins.

CP = Peirce, Charles S. 1931–1958.

Eco, Umberto 1979 [1976]. *A theory of semiotics*. Advances in Semiotics. Bloomington: Indiana University Press.

Eco, Umberto 1987. Fakes and forgeries. *Versus* 46 (gennaio–aprile), 3–29.

Eco, Umberto 1990. *The limits of interpretation*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Eco, Umberto 2004. Fakes in arts and crafts. Teoksessa: Roland Posner, Klaus Robering & Thomas A. Sebeok (eds.) *Semiotik. Ein Handbuch zu den zeichentheoretischen Grundlagen von Natur und Kultur = Semiotics. A handbook on the sign-theoretic foundations of nature and culture*. Vol. 4. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft Band 13.4. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 3571–3580.

Forester, C. S. 1968. Hornblower ja hänen omatuntonsa. Teoksessa: *Hornblower ja hänen omatuntonsa. Keskenäiseksi jäänyt romaani ja kaksi novellia*. Suom. Eero Huhtala. Helsinki: Otava, 7–111.

Haapio, Marja 2009. ”Kääntäminen on huijaamista”. *Kääntäjä – Översättaren* 5/2009, 4.

Hartama-Heinonen, Ritva 2007. Kääntäminen kyseenalaistamisena. *MikaEL – Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu – Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpreting studies*, Vol. 1, 1–11. Saatavilla osoitteesta <http://sktl.fi/MikaEL> [viitattu 20.4.2009]. Helsinki: Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto.

- Hartama-Heinonen, Ritva 2008a. *Abductive Translation Studies. The Art of Marshalling Signs*. Acta Semiotica Fennica XXVIII. Imatra: International Semiotics Institute & Helsinki: Semiotic Society of Finland.
- Hartama-Heinonen, Ritva 2008b. Kääntäminen oppimisena. *MikaEL – Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu – Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpreting studies*, Vol. 2, 1–8. Saatavilla osoitteesta <http://sktl.fi/MikaEL> [viitattu 20.4.2009]. Helsinki: Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto.
- Hartama-Heinonen, Ritva 2009. Kääntäminen ja käännöstutkimus toivon asiana. Teoksessa: Ritva Hartama-Heinonen, Irma Sorvali, Eero Tarasti & Eila Tarasti (toim.) *Kielen ja kulttuurin saloja. In honorem Pirjo Kukkonen 5.9.2009*. Acta Semiotica Fennica XXXV. Imatra: International Semiotics Institute & Helsinki: Semiotic Society of Finland, 52–68.
- Juva, Kersti 2008. Totuuden talkoot. Virkaanastujaispuheenvuoro. *Kääntäjä – Översättaren* 10/2008, 5.
- Kapari-Jatta, Jaana 2008. Suomentajan jälkisanat. Teoksessa: Edgar Allan Poe, *Arthur Gordon Pym in selonteko*. Suom. Jaana Kapari-Jatta. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos, 259–262. [Poen alkuteos on vuodelta 1838.]
- Leppihalme, Ritva 2007. Kääntäjän strategiat. Teoksessa: H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 365–373.
- Lindqvist, Yvonne 2005. *Högt och lågt i skönlitterär översättning till svenska*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 36. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Peirce, Charles S. 1931–1958. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Vols. 1–6 ed. by C. Hartshorne & P. Weiss, 1931–1935; vols. 7–8 ed. by A. W. Burks, 1958. Cambridge, MA: Harvard University Press. [Tekstinsisäiset viitteet muotoa CP + volyyymi + kappalenumero(t), vuosi.]
- Savan, David 1994. Letter from David Savaan to Jean Fisetten 8 April '91. Teoksessa: Michael Shapiro (ed.) *The Peirce seminar papers. An annual of semiotic analysis*, volume 2. Providence & Oxford: Berghahn Books, 71–77. [Liitteenä B Jean Fisetten artikkeliin *Le représentamen, le fondement, le signe et l'abduction.*]
- Tarasti, Eero 1996. *Esimerkkejä. Semiotiikan uusia teorioita ja sovelluksia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tarasti, Eero 2004. *Arvot ja merkit. Johdatus eksistentiaalisemiotiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- Toury, Gideon 1982. A rationale for descriptive translation studies. *Dispositio* 7, 22–39.
- Toury, Gideon 1985. A rationale for descriptive translation studies. Teoksessa: Theo Hermans (ed.) *The manipulation of literature. Studies in literary translation*. London: Croom Helm, 16–41.